

РОЗДІЛ IV. НОВА ІСТОРІЯ

С.В. Туник

**ПОГАРИЧІ: СЕЛО,
ЯКОГО НЕМАЄ НА КАРТІ**

У статті викладаються основні події і факти з історії села Погаричі Путивльського району Сумської області від найдавніших часів до сьогодення. У 1972 р. населений пункт приєднали до сусіднього села Веселе, однак у реальному житті і свідомості місцевих мешканців село продовжує існувати і його історія заслуговує на спеціальне дослідження.

Вивчення історії міст і сіл в останні десятиліття стало одним із провідних напрямків вітчизняної історичної науки. Разом з тим, більшість поселень ще чекають на свою «біографію». У пропонованій розвідці мова йтиме про село Погаричі, що в Путивльському районі на Сумщині. Однак, тут ми маємо унікальну ситуацію: цього населеного пункту на географічних картах немає. У 1972 році його приєднали до сусіднього села Веселе. Але у реальному житті, у свідомості місцевих мешканців село продовжує існувати, і його історія заслуговує на спеціальне дослідження.

Погаричі розташовані на лівому березі річки Клевень за 29 км на північ від Путивля. Зараз тут налічується 124 двори і 295 жителів. Місцевість навколо Погаричів була заселена ще у глибоку давнину. Про це свідчать дві пам'ятки археології, виявлені поблизу села у 1992 р. археологами А.М. Обломським та В.В. Приймаком. Одна з них – багатощарове поселення бронзового віку, раннього і розвинутого середньовіччя. Знаходиться в урочищі Чудове на краю останця першої надзаплавної тераси лівого берега Клевені, праворуч від дороги, що веде на Будищі (неподалік від дерев'яного моста). Розміри селища становлять 280 м у довжину і 40-60 м у ширину. Висота над заплавою Клевені – до 5 м. Поселення поросло лісом і дуже пошкоджене піщаними кар'єрами. Культурний шар пам'ятки містить матеріали від епохи бронзи до розвинутого середньовіччя.

При розкопках на поселенні виявлені дві напівземлянки. Одна з них була простежена на глибині 0,7 м. Її розміри – 3,1 x 3,5 м. У північно-західному кутку напівземлянки знайдено завал глинобитної печі. Поруч була друга напівземлянка, горизонт якої дещо перекивав зверху першу. Довжина східної стіни другого житла – 4,4 м. У обох напівземлянках знайдені фрагменти волинцевських (VIII-IX ст.) глиняних горщиків та сковорідок з орнаментом у вигляді пальцевих зачіпів по вінчику і без орнаменту. Виявлені також і фрагменти більш ранньої колочинської слабо профільованої кераміки

(V-VII ст.). Матеріали розкопок поселення у Чудові зберігаються у фондах Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі.

Друга археологічна пам'ятка – поселення раннього середньовіччя знаходиться приблизно на відстані 800 м на південний схід від південної околиці села край пониженої ділянки лівого корінного берега Клевені [1; 2; 3].

У добу розвинутого середньовіччя (X-XIV ст.) місцевість, де розташоване с. Погаричі, входила до складу Київської Русі, в добу пізнього середньовіччя (XIV-XV ст.) – до Великого князівства Литовського, упродовж 1500-1618 рр. – до Московської держави, протягом 1618-1645 рр. – до Речі Посполитої, з 1645 р. – знову відійшло до Московії.

Серед старожилів села ще й досі побутують перекази про його виникнення і походження назви. Розповідають, що нібито у допетровську добу в селі Бегоща сталася пожежа. Князь Барятинський запропонував допомогти погорільцям лісом для відновлення своїх садиб, однак лише тим, хто поїде освоювати приклевенські землі. погодилися їхати на нове місце 12 дворів. Вони начебто і заснували нове село, яке спочатку називалось «Погарки», а згодом – «Погаричі». Інший переказ повідомляє, що на місці села спочатку був ліс, а коли він згорів, тут оселилось кілька сімей із с. Іванівське, яке належало Барятинському. Однак, насправді Погаричі виникли раніше за Бегощу та Іванівське. Відтак, якщо й були якісь переселенці із зазначених сіл, то значно пізніше.

За версією дослідника Курського краю М.П. Сенаторського (1857-1932) назва с. Погаричі виходить від слів «пожар», «гар», «горіти». Крім того, відомо, що назви, які закінчуються на -ичі, мають родові (генетичне) значення. Відтак, у походженні назви села він вбачає безпосередній зв'язок із назвою міста Погар колишньої Чернігівської губернії (тепер Брянська область). Раніше воно називалось Радогощ. 1563 року розорене литовцями, можливо, згоріло. Звідси нібито і пішла його пізніша назва – «Погар». Згодом, рятуючись від засилля католицизму (чи з інших причин), деякі мешканці Погара («погаричі») переселились на Клевень і заснували село Погаричі [4].

Інакше трактує походження назви села доктор філологічних наук, професор К.М. Тищенко (м. Київ). Він вважає, що вона походить від литовського (балтського) слова «ragiāi», що означає «підлісся» або «підлісне». Така назва могла з'явитися в той час, коли землі нашого краю перебували у складі Великого князівства Литовського (XIV-XV ст.), а

можливо і в більш ранній період [5].

Точна дата виникнення села невідома. Достовірно можна сказати, що принаймні наприкінці часу перебування Сіверщини у складі Московської держави Погаричі вже існували. Власником села за одними даними був цар, за іншими – служиві люди («сини боярські») Марко Юдинов і Петро Коренєв. Про Петра Коренєва відомо також, що він був головою московських ратних людей. Мешканці села платили податок: по дві з половиною чверті жита і по пів осьмини вівса (чверть – старовинна одиниця виміру сипучих тіл, дорівнювала приблизно 210 л, осьмина – 105 л).

Після Деулінського перемир'я 1618 р. Погаричі опинилися під владою Речі Посполитої. Вони були включені до Підпутивльського стану Новгород-Сіверського повіту Чернігівського князівства (з 1635 року – Чернігівського воеводства). Власником «деревни» став польський шляхтич, капітан Новгород-Сіверського замку Матіаш Бучинський. У 1619 р. у Погаричах налічувалось всього 2 підданих [6, 428].

Неподалік від Погаричів знаходились поселення, що входили до Путивльського повіту Московської держави. У першій половині XVII ст. між Річчю Посполитою і Московією точилась постійна боротьба за право володіння Сіверськими землями. У зв'язку з цим життя у порубіжних повітах обох держав було вкрай неспокійним. Так, в «Истории России с древнейших времен» С.М. Соловйова читаємо: «12 октября 1621 года был у великих государей собор в золотой большой Грановитой палате; говорили великие государи о неправдах и крестопреступлении искони вечного врага Московскому государству Жигимонта (Сигизмунда) короля, сына его Владислава, польских и литовских людей: «Жигимонт король мирное постановление нарушил; из многих литовских порубежных городов урядники пишут не по посольскому договору, королевича Владислава называют царем всея Руси, и задоры с литовской стороны делаются многие: в Путивльском, Брянском, Великолуцком и Торопецком уездах литовские люди начали в государеву землю вступаться, остроги и слободы ставят, села и деревни, леса и воды освоюют, селитру в Путивльском уезде в семидесяти местах варят, будники золу жгут, рыбу ловят и зверь всякий бьют, на пограничных дворян и детей боярских наезжают, бьют, грабят, побивают, с поместий сгоняют, пленников не всех отпустили, держат в неволе и поруганье...» [7].

Прикордонним безладом нерідко користувались селяни, шукаючи собі кращої долі в іншій державі. Так, холопа Івашку Васильєва, що утік від сина боярського Василя Малого, вилунали у 1623 р. поблизу Путивля місцеві воєводи Василій Ромодановський та Григорій Аляб'єв. Зловивши

Івашку, воєводи відразу ж взялися за справу, катували його (втеча за державний кордон розглядалась тоді як злочин). Івашка показав, що «тому четвертый год» (тобто у 1619-1620 роках) він «из бедности» втік за рубіж до Новгород-Сіверського повіту в село Уздиця і, проживши там тижнів шість, повернувся назад до Василя Малого.

Узимку 1622-1623 р. Івашка знову збіг за рубіж, у той же Новгород-Сіверський повіт, в с. Погаричі, звівши при цьому у Малого мерина. В Погаричах він жив у попа Михайли два тижні і туди приходив до нього селянин Малого Неустройка «перезивати» втікача назад. Івашка піддався на умовляння і повернувся, привівши того самого мерина, якого він звів від Малого, та ще й прихопив із двору попа Михайли другого мерина ногайського. Влада віднеслась до прикордонних пригод Івашки з підозрою, витребувала його до Москви і врешті-решт засудила заслати до Сибіру [8].

На початку 1630-х років «деревня» Погаричі запустила, очевидно внаслідок Смоленської війни 1632-1634 рр. [6, 274] та згодом була відновлена. Село позначене на карті України, складеній у 1630-1640-х рр. французьким інженером і картографом Бопланом [9].

Після війни село залишилось за Річчю Посполитою. Однак польський король вирішив позбавити маєтностей тих панів, які не взяли участі у воєнних діях. Погаричі були конфісковані у Матіаша Бучинського, оскільки останній не брав участі в обороні Новгород-Сіверського замку під час його облоги московськими військами у 1632 році. Але Матіаш Бучинський оспорив це рішення в асесорському суді і село залишилося за ним. Як з'ясувалося, Бучинський не обороняв Новгород-Сіверський замок з поважних причин. Він виконував посольську місію до запорозьких козаків, але згідно з нормами ленного права виставив замість себе заступника [6, 87].

За угодою, укладеною поляками і росіянами в селі Мацкове у 1645 р., Погаричі знову відійшли до Московської держави [6, 207]. За даними «Путивльських переписних книг» у 1646 р. в Погаричах було 19 селянських дворів із 44 мешканцями [10]. Варто зауважити, що в переписних книгах як правило не враховувались жінки, відтак загальна чисельність населення села, очевидно, була вдвічі більшою.

Наприкінці XVII ст. багато сіл Севського, Путивльського, Льговського та Рильського повітів стали власністю українського гетьмана Івана Мазепи. Серед поселень Севського повіту (Крупецька волость) згадуються Крупець, Воронок, Локоть, Козине, Старикове, Шалигине, Ковенки, Погаричі, Шулешівка. Мазепа скупляв села і землі у великоросійських поміщиків, які були неспроможні управляти власними маєтностями.

Жителів своїх сіл гетьман звільняв на 5 років від будь-яких податків, хоча і зобов'язував відбувати панщину. Однак панщина не була обтяжливою, тому населення в селах, що належали Мазепі, швидко зростало за рахунок відтоку з інших поселень. Очевидно цим пояснюється той факт, що наприкінці XVII ст. в Погаричі мали 51 двір і 316 жителів, що було забагато для того часу. Жителі займалися землеробством, винокурінням (діяли 4 горілчані котли). Однак за даними на 1703 рік в селі було вже лише 29 дворів і 93 жителі. Чим пояснити таке різке зменшення населення села? Можливо, великоросійським поміщикам вдалось повернути тих селян, які поселились у володіннях Мазепи, а можливо, настав час платити податки і тому прийшли селяни повернутися на місця свого попереднього проживання.

У 1703 р. Петро I дав Мазепі жалувану грамоту на села Крупецької волості [11; 12; 13; 14].

Після Полтавської битви (1709 р.) цар передав володіння опального гетьмана своєму фаворитові – князю Олександрю Даниловичу Меншикову. По смерті Петра I володіння Меншикова були конфісковані, пізніше передані першій дружині царя Євдокії Федорівні (Лопухіній), а потім знову опинилися у казні. Згодом цариця Анна Іванівна пожалувала колишні мазепинські маєтності віце-адміралу флоту графу Миколі Федоровичу Головіну. Його онука Катерина Петрівна у 1767 р. вийшла заміж за князя Івана Сергійовича Барятинського, якому і принесла як посаг всі свої володіння, що колись належали Мазепі [15].

Князь Іван Сергійович Барятинський (1740-1811) – видатна постать російської історії, учасник Семирічної війни (1756-1762), блискучий дипломат, посол у Парижі в 1773-1785 роках. У 1779 р. він отримав звання генерал-поручика. Зібрав велику колекцію творів французького мистецтва (картини, гравюри, скульптури, фарфор тощо).

Дочка Івана Сергійовича Барятинського Анна Іванівна у 1787 р. вийшла заміж за графа Миколу Олександровича Толстого. Йому внаслідок посагу дружини відійшли села у Путивльському, Рильському та Льговському повітах [16], серед яких були Погаричі, Веселе, Шулешівка.

Граф Микола Олександрович Толстой (1761-1816) – обер-гофмаршал, президент Придворної контори. Майже протягом всього свого життя був однією з найбільш близьких осіб до імператора Олександра I, завжди супроводжував останнього у всіх його поїздках.

Володіння Миколи Олександровича успадкував його син – Олександр Миколайович Толстой (1793-1866), учасник Вітчизняної війни 1812 року, шталмейстер царського двору. Був одружений з княгинею Анною Михайлівною Щербатовою (уродженою Хілковою). Цей шлюб не залишив

потомства. Напередодні селянської реформи 1861 р. Толстим належало у Путивльському повіті понад 6 тисяч десятин землі (села Погаричі, Веселе, Шулешівка, Бегоща та інші).

У 1708 р. село було включене до складу Київської, а у 1727 році – до Белгородської губернії. В 1779 р. воно увійшло до Путивльського повіту Курського намісництва, 1796 року – до Курської губернії. Як відомо, повіти поділялись на волості. Деякий час Погаричі були центром волості, до складу якої входили також «деревни» Веселе та Шулешівка (Погаричька волость, до речі, згадується в документах за 1863 рік) [17]. Пізніше село входило до Рев'якинської, Новослобідської та Берюхівської волостей.

У 1862 р. в Погаричах налічувалось 50 дворів і 540 жителів [18]. На відміну від сусідніх поселень Веселе та Шулешівка, які офіційно називались «деревнями», Погаричі дійсно були селом, і, як і годиться для такого населеного пункту, мали церкву (в честь святих апостолів Петра і Павла). Час будівництва церкви невідомий, але на Генеральному плані Путивльського повіту 1784 р. вона вже позначена [19]. До Погаричької церкви були приписані також жителі Веселого та Шулешівки.

У 1899 р. для церкви було побудоване нове дерев'яне приміщення в центрі села. Церковний притч становили два чоловіки: священник Андрій Митрофанович Карпов і псаломщик Павло Йосипович Булгаков. На утримання притчу було виділено 1,5 десятини садибної і 33 десятини польової землі [20].

Із сім'ї погаричьких священників походив відомий у XIX ст. магістр богослов'я, учений ієромонах Іоасаф (в миру Василь Семенович Гапонов, 1802-1861). Після закінчення Київської духовної академії він працював інспектором у різних духовних семінаріях, пізніше перебував у Суздальському Спасо-Євфиміївському та Владимирському Боголюбському монастирях. Ієромонах Іоасаф – автор багатьох наукових праць із церковної історії та археології, найбільш значною серед яких є «Церковно-историческое и статистическое описание Владимирской епархии» (1853) [21].

На початку XX ст. у приходах Курської та Воронежської губерній здійснював своє служіння протоієрей Леонід Аліпійович Духовський (1884-1937). Він також був сином погаричького священника. Кілька разів заарештовувався радянською владою, відбував заслання на Півночі, а в 1937 р. був розстріляний як «ворог народу» [22].

У 1863 р. у Погаричах за ініціативи селян була відкрита школа. До цього діти навчалися у церковного притча. Шкільний будинок споруджений на кошти сільської громади, і попередньо був призначений для волості. Будівля знаходилася в середині села поблизу церкви у ряду житлових

будинків селян. Розмір шкільного приміщення становив 11 x 7 аршин. В ньому була одна класна кімната з дверима, піччю, чотирма вікнами. В ній стояло 8 парт (довжина сидінь – 32 аршини).

Відомо, що у 1883/84 навчальному році в Погарницькій школі навчалось 45 дітей (43 хлопчика і 2 дівчинки). До школи ходили діти не тільки з Погаричів, а і з Веселого. Навчальний рік починався у жовтні і закінчувався наприкінці квітня. Заняття проходили щоденно з 9 до 16 години. Діти мали 6 уроків. Учителька закінчила курс Курського єпархіального училища. Школа утримувалася земством і сільською громадою. Опалення постачалося «натурою» – по 5 кулів соломи з кожного учня [23, 358-372].

Історія залишила імена деяких учителів, що працювали в школі у дорадянські часи. Це жителька Путивля Валентина Василівна Кокарева та уродженець Погаричів Петро Платонович Пехов (батько академіка О.П. Пехова).

У 1884 р. в Погаричах налічувалось 95 дворів і 580 жителів. Грамотних було тільки 59 чоловік (серед них – жодної жінки). Сільському товариству належало 544,4 десятини землі (385,6 десятин садибної та орної землі, 105,2 десятини сіножатей, 47,6 десятин пасовища, 6 десятин неугідь і жодної десятини лісу). Урожайність жита – сам 4,6, вівса – 3,5. Погаричани мали 142 робочих коня, 30 лоша́т, 96 корів, 61 теля, 222 вівці, 134 свині. На один двір припадало всього 6 десятин землі, а на одну душу – 0,9 десятини. Село неодноразово потерпало від пожеж. Так у 1870 р. згоріло 12 дворів, у 1882 – 16 [23, 42-49].

За даними Першого Всеросійського перепису населення 1897 р. у Погаричах проживало 622 жителі (296 чоловіків та 326 жінок) [24].

У дореволюційний період у селі існувала поміщицька економія. Як свідчать архівні документи, у 1911 р. вона мала 928 десятин землі і належала глухівському поміщику, земському начальнику Василю Миколайовичу Сніжкову (Сніжку) [25]. Під час революційних подій 1917 р. погаричани захопили в економії поля і сінокоси, розкрали ліс, запустили худобу в посіви. Василь Миколайович звернувся по захист до місцевої влади, однак вона не вжила ніяких заходів [26]. Згодом економія була остаточно розгромлена погаричанами, а її власник емігрував до Бельгії.

У 1924 р. у зв'язку з ліквідацією Путивльського повіту Погаричі увійшли до складу Рильського повіту Курської губернії, а з 1926 р. більша частина колишнього Путивльського повіту була передана зі складу РСФРР до складу УСРР. Погаричі увійшли до складу Путивльського району, який входив до Глухівського округу. У 1930 р. округи ліквідували а райони стали підпорядковуватися безпосередньо центру. У 1932 р. зі створенням Чернігівської області

Путивльський район увійшов до її складу. З 1935 р. Погаричі вже знаходились у складі Шалигинського району Чернігівської, а з 1939 р. – Сумської області. Після ліквідації Шалигинського району у 1959 р. село відійшло до Глухівського, у 1965 р. – до Путивльського району Сумської області.

За даними перепису 1926 р. Погаричі мали 145 дворів і 796 жителів [27]. У 1929 р. тут було створено колгосп «Шаг вперед». Спочатку до нього увійшли 23 бідняцькі господарства. Першим головою колгоспу став Пармен Дем'янович Дудкін (в роки Великої Вітчизняної війни розстріляний гестапо). Чимало селян не бажали вступати до колгоспу, тому були безжалісно розкуркулені (8 дворів). Напередодні Великої Вітчизняної війни колгосп «Шаг вперед» перейменували у колгосп ім. Чкалова.

У 1920-30-х роках сільські діти отримували освіту у школі. Дорослих навчали грамоті в лікнепі. 1935 року Погаричьку початкову школу перетворили на семирічну. Перший випуск учнів семирічки відбувся у 1938 р. Її директором (у цей час і в перші повоєнні роки) був Микола Дмитрович Бровкін.

У роки Великої Вітчизняної війни 6 мирних жителів села були розстріляні, 70 погаричан загинули на фронті.

1950 року погаричький колгосп ім. Чкалова та шулешівський «Путь к социализму» об'єдналися в колгосп ім. Чапаєва. Він, об'єднавшись у 1959 р. з веселівською артільлю «Красный партизан», утворив єдине господарство – колгосп «Большевик». Його 1965 року знову перейменували в колгосп ім. Чапаєва.

Погаричі стали центральною садибою колгоспу, до складу якого входили села Веселе і Шулешівка. Господарство мало 4477 гектарів сільськогосподарських угідь, зокрема 2433 гектари ріллі. Тут вирощували зернові (в основному пшеницю) і технічні (переважно цукрові буряки) культури. Розвивалось м'ясо-молочне тваринництво. На початку 1970-х років колгосп мав 34 трактори, 5 комбайнів, 18 автомобілів, автобус. Чимало колгоспників були відзначені урядовими нагородами. Багато зусиль щодо подальшого розвитку колгоспу доклав його голова Володимир Миколайович Масловський, який очолював господарство протягом 25 років (1972-1997). Далеко за межі господарства йшла слава про молодіжний тракторний загін «Рассвет», організований у 1978 році. Добробут колгоспників зростав. З'явилась вулиця з нових сучасних будинків для селян. Здавалось, що Погаричі мають великі перспективи, однак у 1990-х роках сільська економіка занепадала.

Слід згадати і про директорів школи, які піднімали освіту на селі у повоєнний час: Павла Панасовича Мірошніченка, Миколу Никаноровича Сєдих, Василя Івановича Белова, Василя Арсентійовича Плєшивцева. Кожен з

них віддав учительській роботі не один десяток років. З 1973 р. погарицька восьмирічна школа стала десятирічною, а в наступному році для неї побудували нове двоповерхове приміщення. В цей час в ній працювало 20 учителів, навчалось понад 300 учнів з Погаричів, Веселого, Шулешівки, Будищ. Упродовж 1987-2001 рр. школу очолював заслужений учитель України Олександр Федорович Хоруженко. Нині тут залишилось 11 учителів (директор – Людмила Іванівна Чернякова), навчається 54 учні, але наявність школи і представників учительської інтелігенції позитивно позначається на загальному культурному рівні мешканців села. З інших соціально-культурних закладів у селі є відділення зв'язку, фельдшерсько-акушерський пункт, два магазини, будинок культури і бібліотека.

Уродженцем Погаричів є доктор біологічних наук, професор, академік Міжнародної академії наук вищої школи Олександр Петрович Пехов (1927-2009). З 1971 р. Олександр Петрович працював на кафедрі біології та загальної генетики Московського університету Дружби народів ім. Патріса Лумумби. Основні напрямки наукових досліджень ученого пов'язані з вивченням фундаментальних проблем загальної та молекулярної генетики мікроорганізмів. За результатами його досліджень опубліковано понад 250 наукових праць, в тому числі 8 монографій. О.П. Пехов є також автором кількох підручників для медичних вузів. Під безпосереднім керівництвом ученого була підготовлена ціла школа спеціалістів найвищої кваліфікації: 3 доктори медичних наук і понад 40 кандидатів медичних і біологічних наук. Наукова діяльність О.П. Пехова має широке міжнародне визнання. Він проводив дослідження і виступав з лекціями в університетах США, Швеції, Англії, Індії, Бангладешу, Японії, Йємену, Судану та багатьох інших країн. Нагороджений орденами Знак Пошани та Дружби народів, а також орденом Великої Вітчизняної війни.

Невелике село, попри всі негаразди, існує, живе своїм життям. Тож сподіваємось, що історична справедливість буде відновлена і назва Погаричі знову з'явиться на карті рідного краю.

Посилання

1. Отчет о работе Левобережной раннеславянской экспедиции в 1992 г. – М., 1993. – С. 9-11.
2. Приймак В.В. Територіальна структура межиріччя Середньої Десни і Середньої Ворскли VIII- поч. IX ст. – Суми, 1994. – С. 9-10, 40-41.
3. Приймак В.В. Путивльське удільне князівство Чернігово-Сіверщини. – Полтава, 2007. – С. 55, 140.
4. Сенаторский Н.П. К истории заселения северо-западного района Курского края. //Известия Курского губернского общества краеведения. – 1927, № 4. – С. 48-49.
5. Тищенко К.М. Литва на Сіверщині // Пам'ятки України, 2001. – № 1-2. – С. 110.
6. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі

Посполитої. 1618-1648. – К., 2006.

7. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. В 15-ти кн. Кн.V (тт. 9 – 10). – М., 1961. – С. 158.
8. Королев С.А. Сопас как феномен власти // Человек между Царствои и Империей: Сб. материалов междунар. конф. /РАН. Ин-т человека; Под ред. М.С. Киселевой. – М., 2003. – С. 31.
9. Гійом Левассер де Боплан. Спеціальна карта України. – К. – Львів, 2000.
10. Материалы для истории Курской епархии. Глинская Рождество Богородицы пустынь // Приложение к «Курским епархиальным ведомостям» (1886 - ?). – С. 51.
11. Пиріг П. Соціально-економічна політика гетьмана Івана Мазепи // Сіверянський літопис, 2007. – № 6. – С. 15.
12. Таирова-Яковлева Т.Г. Мазепа. – М., 2007. – С. 131.
13. Таирова-Яковлева Т. Мазепа – великороссийский помещик, или снова о Батурином архиве // Київська старовина, 2008. – № 1. – С. 90-96.
14. <http://www.sive.litopis.cn.ua/rab/pavlenko/mazepa>.
15. См.: Федоров С.И. Марьино. – М., 1989. – С. 11.
16. См.: Холодова Е.В. Усадьбы Курской губернии. Историко-архитектурные очерки. – Курск, 1997. – С. 7, 15.
17. Труды Курского губернского статистического комитета. Вып. I. Статистические сведения за 1861 год. – Курск, 1863. – С. 197.
18. Курская губерния. Список населенных мест по сведениям 1862 г. – СПб; 1868. – С. 106.
19. РГАДА (Российский государственный архив древних актов, г. Москва), ф. 1356, оп. 2, д. 175 (ксерокопія зберігається у бібліотеці Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі).
20. Сведения о церквах, притчах и приходах Курской епархии. Часть II. Курск, 1908. – С. 158-159.
21. <http://www.molitv.net/articles/ioasaf.htm>
22. <http://www.sr.isa.ru>
23. Сборник статистических сведений по Курской губернии. Вып. VII. Путивльский уезд. Курск, 1884.
24. Дані Курського обласного комітету державної статистики.
25. ГАКО (Государственный архив Курской области), ф. 41, оп. 1, д. 17, л. 204-об. 205.
26. Борьба за установление и упрочение Советской власти в Курской губернии. Сборник документов и материалов. – Курск, 1957. – С. 58.
27. Список населенных местостей Глухівщини. – Глухів, 1927. – С. 37.

Тупик С.В. Погаричи: село, котрого нет на карте

В статье излагаются основные события и факты из истории села Погаричи Путивльского района Сумской области с древнейших времен до современности. В 1972 г. этот населенный пункт присоединили к соседнему селу Веселое, однако в реальной жизни и сознании местных жителей село продолжает существовать и его история заслуживает на специальное исследование.

Tupik S.V. Poharychy: village which is not on the map

In the article basic events and facts are laid out from the history of village of Poharychy Putivl' district of Sumy region from the oldest times to nowadays. In 1972 a settlement was added to the nearby village Vesele, however in the real life and consciousness of local inhabitants a village continues to exist and its history deserves for the special research.